

Dariusz Budelewski

Rozwój ruchu ludowego w powiecie makowskim w latach 1918-1939

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 29, 37-50

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ROZWÓJ RUCHU LUDOWEGO W POWIECIE MAKOWSKIM W LATACH 1918–1939

THE DEVELOPMENT OF A POPULAR IN MAKOWSKI COUNTY IN THE YEARS 1918–1939

W pierwszych latach po odzyskaniu niepodległości przez Polskę ważną rolę w rozwoju ruchu politycznego na terenie powiatu makowskiego odgrywały partie chłopskie, które w okresie tworzenia otrzymywały duże wsparcie ze strony działaczy ludowych powiatu pułtuskiego. Wśród nich należy wymienić Stefana Pomianowskiego, Stanisława Deptułę czy Piotra Koczare. Absolwentami Szkoły Rolniczej w Pułtuskach było też wielu chłopów z powiatu makowskiego. W latach 1917–1918 szkołę tę ukończyli między innymi: Waclaw Grabowski, Antoni Zduński, Czesław Ferenc i Stanisław Hodub. Byli oni współzałożycielami PSL „Wyzwolenie”, Związku Młodzieży Wiejskiej (ZMW) oraz kółek rolniczych na terenie powiatu makowskiego¹.

W 1919 roku w kampanii wyborczej zarówno PSL „Piast”, jak i PSL „Wyzwolenie” opowiadały się za przyjęciem przez państwo i rozdzielaniem pomiędzy chłopów małorolnych i bezrolnych dóbr donacyjnych, majoratów oraz części pozostałej wielkiej własności rolnej i za pozostawieniem reszty jej dotychczasowym właścicielom².

W wyborach do Sejmu Ustawodawczego w 1919 roku PSL „Wyzwolenie” otrzymało w powiecie makowskim 0,8 proc. głosów i zajęło czwarte miejsce za Związkiem Ludowo-Narodowym (93,2 proc.), Polską Partią Socjalistyczną (3,8 proc.) i listami żydowskimi (Agudas Jisroel, Poalej Syjon, Bund) – 2,2 proc. głosów³.

W 1922 roku ugrupowania ludowe, a szczególnie PSL „Piast”, prowadziły ożywioną kampanię przedwyborczą. Wśród działaczy PSL „Piast” na Mazowszu wyróżniał się, m.in. Jan Ejdys z Gąsewa. Znanymi piastowcami z powiatu makowskiego byli także: Jan Świętochowski z Makowa, Bolesław Marciniak z Płoniaw i Stanisław Wytrych z Przeradowa. Na zebraniach skierowanych do ludności

---

* dr, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika w Ostrołęce.

¹ Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Warszawie (dalej: AZHRL), Materiały do monografii ruchu ludowego w powiecie Maków Mazowiecki, cz. I, s. 96. Dyrektorem szkoły był w tym okresie Stefan Pomianowski.

² J. R. Szaflik, *Polskie Stronnictwo Ludowe „Piast” 1926–1931*, Warszawa 1970, s. 17–18; L. Hass, *Wpływy ugrupowań politycznych wśród ludności woj. warszawskiego w latach 1919–1922 (w świetle wyborów sejmowych)*, „Rocznik Mazowiecki” 1972, t. IV, s. 104–105.

³ Ibidem, 115–117.

wiejskiej ludowcy krytykowali głównie prawicę za niewywiązanie się ze swoich obietnic przedwyborczych złożonych w 1919 roku, a szczególnie braku realizacji ustawy o reformie rolnej. Krytykowano także duchowieństwo za wykorzystywanie ambony do agitacji przedwyborczej na rzecz prawicy⁴.

W okresie przedwyborczym w powiecie makowskim prawie wszystkie stronnictwa polityczne wykazywały się dużą aktywnością. W październiku i w pierwszych dniach listopada 1922 roku na terenie powiatu odbyły się 33 zgromadzenia przedwyborcze, z tego PSL „Piast” zorganizowało 7, a PSL „Wyzwolenie” – 3 zgromadzenia. Zgromadzeniom organizowanym przez PSL „Piast” przewodniczyli: Ejdys, Cieślak, Borecki, Chęciński i Cieplak, zaś przez PSL „Wyzwolenie” Wacław Grabowski z Sielca Kolonii⁵.

5 listopada 1922 roku w powiecie makowskim z partii ludowych wyborcy zdecydowanie poparli PSL „Piast” (14,7 proc.), zaś za PSL „Wyzwoleniem” opowiedziało się tylko 3,9 proc. wyborców⁶.

W latach 1923–1925 wśród sfrustrowanych członków stronnictw ludowych, głównie wskutek niepowodzenia w wyborach sejmowych 1922 roku, dochodziło często do rozbieżności w poglądach, co nie sprzyjało funkcjonowaniu partii. W drugiej połowie 1923 roku, w wyniku rozłamu w PSL „Piast”, powstał Związek Polskich Stronnictw Ludowych „Wyzwolenie” i „Jedność Ludowa”. Nowe stronnictwo zyskało poparcie działaczy PSL „Piast” z powiatu makowskiego na czele z Janem Ejdysem⁷.

23 marca 1924 roku w Makowie odbył się zjazd zjednoczeniowy PSL „Wyzwolenia” i „Jedności Ludu”. Nowym prezesem PSL „Wyzwolenia” został Jan Ejdys, który odszedł wcześniej z „Piasta”. W skład zarządu weszli też Wacław Grabowski – I wiceprezes, Czesław Ferenc – II wiceprezes, Stanisław Hodup – sekretarz i Ignacy Tomaszewski – skarbnik. Na zjazd przybył poseł Jerzy Brański, reprezentujący naczelne władze stronnictwa i Jan Kądziera – sekretarz Zarządu Wojewódzkiego. Podczas wystąpień dużo uwagi poświęcono trudnej sytuacji gospodarczej kraju oraz dyskutowano nad formami pomocy dla chłopów znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej⁸.

Do rozłamu doszło także w PSL „Wyzwolenie”, gdzie po opuszczeniu tej partii przez grupę lewicowych posłów, na czele z prezesem Stanisławem Thuguttem, w listopadzie 1924 roku powstała Niezależna Partia Chłopska. Głównym celem nowo powstałej partii była walka o ziemię obszarniczą dla chłopów bez odszkodo-

⁴ B. Dymek, *Ruch ludowy na Mazowszu i Podlasiu w latach 1918–1931*, w: *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu*, pod red. A. Łuczaka, Warszawa 1975, s. 57.

⁵ Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Pułtusku (dalej: APP), Starostwo Powiatowe w Makowie Mazowieckim w latach 1919–1926 (dalej: SPM), sygn. 3, k. 323.

⁶ *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu odbytych w dniu 5 i 12 listopada 1922 r.*, Warszawa 1926, s. 21–26; J. Szczepański, *Życie polityczne*, w: *Dzieje Mazowsza lata 1918–1939*, t. IV, pod red. J. Szczepańskiego, Pułtusk 2010, s. 125; K. Sarnowski, *Z działalności ruchu ludowego w powiecie Maków Mazowiecki w latach 1918–1939*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 1968, nr 10, s. 353–354.

⁷ *Ibidem*, s. 355.

⁸ *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu*, pod red. A. Łuczaka, Warszawa 1975, s. 397.

wania. Poza tym dążyła ona również do stworzenia rządu robotniczo-chłopskiego, który zrealizowałby jej postulaty⁹.

Pod koniec 1924 roku nastąpiło dalsze obniżenie stopy życiowej ludności w kraju. Chłopi coraz bardziej manifestowali swoje niezadowolenie z polityki rządu Władysława Grabskiego uważając, że stabilizacja walutowa odbywa się zbyt dużym kosztem wsi poprzez zwiększanie obciążeń podatkowych. Skutki ostrych reform gospodarczych w latach 1924–1925 zaczęli też odczuwać właściciele majątków ziemskich z terenu powiatu makowskiego. W wyniku pogarszającej się sytuacji gospodarczej kraju zmuszeni zostali oni do ograniczenia płac robotnikom rolnym, a to z kolei doprowadziło do licznych strajków rolnych, m.in. w folwarkach: Czarnostów, Żabin Łukowski i Wronowo, gm. Karniewo¹⁰.

W 1927 roku partie polityczne w powiecie makowskim zaczęły wykazywać się większą aktywnością w związku z wyborami do rad miejskich – 25 września 1927 roku oraz wyborami do sejmu i senatu, które planowano na 4 i 11 marca 1928 roku.

W walce o mandaty w radach miejskich zaangażowały się też partie ludowe: PSL „Piast” i PSL „Wyzwolenie”. Ludowcy obok prowadzenia kampanii przedwyborczej dużo uwagi poświęcali również sprawom organizacyjnym i tworzeniu nowych kół w powiecie.

W styczniu 1927 roku utworzono nowe koło PSL „Wyzwolenie” w Dąbrówce, gmina Perzanowo, do którego wstąpiło 16 członków. Podczas organizowanych wieców i zebrań tego ugrupowania dużą aktywnością wyróżniał się prezes Komitetu Powiatowego PSL „Wyzwolenie” w Makowie Jan Przedwojewski.

2 stycznia 1927 roku w Makowie odbyło się zebranie członków kół PSL „Piast”, któremu przewodniczył Feliks Rakowski. Omawiano na nim głównie sprawy reformy rolnej i parcelacji majątku państwowego „Bazar”.

Ważnym etapem w akcji przygotowawczej PSL „Piast” do przyszłych wyborów było zebranie 15 maja 1927 roku, podczas którego zamierzano przeprowadzić reorganizację Komitetu Powiatowego oraz wznowić działalność stronnictwa w powiecie. W tym też duchu przemawiał na zebraniu delegat Zarządu Głównego w Warszawie adwokat Jan Krysa. Główny nacisk położył na konieczność zdobycia własnego lokalu. Po jego przemówieniu zgromadzeni (około 100 osób) wybrali komitet organizacyjny, do którego weszli: Feliks Rakowski, Aleksander Gorczyca i Tomasz Chodupin. Przy wyborach pominięto byłego prezesa Komitetu Powiatowego Antoniego Napiórkowskiego, wójta gminy Karniewo, którego nie powiadomiono o zebraniu¹¹.

25 września 1927 roku ludowcom nie udało się wprowadzić do rad miejskich w Makowie i Różanie swoich kandydatów. Za to do Sejmiku Powiatowego w Makowie weszli z PSL „Piast” – Bolesław Zega z gminy Krasnosielc, Stanisław

⁹ B. Dymek, B. Syzdek, *Niezależna Partia Chłopska na Mazowszu 1924–1927*, Warszawa 1965, s. 19–24.

¹⁰ Archiwum Państwowe w Warszawie (dalej: APW), Komenda Powiatowa Policji Państwowej (dalej: KPPP) w Makowie Maz., sygn. 25, k. 18; APP, SPMM, sygn. 6, k. 70, sygn. 7, k. 30–31.

¹¹ APW, Urząd Wojewódzki Warszawski (dalej: UWW), sygn. 18, k. 36, sygn. 12, k. 6–7, 30–31.

Matulewicz i Paweł Żebrowski z gminy Perzanowo oraz z PSL „Wyzwolenie” – Jan Przedwojewski i Józef Świerczewski z gminy Sielc¹².

12 stycznia 1926 roku z połączenia „Jedności Ludowej” i „Związku Chłopskiego” powstało Stronnictwo Chłopskie, założone przez Jana Dąbskiego. Partia ta, podobnie jak PSL „Wyzwolenie”, poparła zamach majowy Józefa Piłsudskiego i opowiadała się za ustrojem republikańskim, jednoizbowym parlamentem, reformą rolną bez odszkodowań, oparciem rolnictwa na gospodarstwach chłopskich i upaństwowieniem kopalń. Przyjęła także uchwałę o ustanowieniu Święta Ludowego. Naczelnym organem stronnictwa była „Gazeta Ludowa”, przemianowana 14 lutego 1926 roku na „Gazetę Chłopską”¹³.

W powiecie makowskim Stronnictwo Chłopskie również rozwinęło działalność. Prezesem oddziału powiatowego był J. Wolski, a sekretarzem Zygmunt Wiśniewski¹⁴.

PSL „Wyzwolenie” w swoim programie przedwyborczym w 1928 roku postulowało zniesienie senatu, wybór prezydenta przez społeczeństwo, szybkie przeprowadzenie reformy rolnej oraz łatwo osiągalny kredyt dla mieszkańców wsi. W powiecie makowskim PSL „Wyzwolenie” rozpoczęło kampanię wyborczą w połowie stycznia 1928 roku. Na odbytym wcześniej zjeździe powiatowym omówiono program działania radykalnego ruchu ludowego oraz wytypowano kandydatów na posłów do sejmu: Waclawa Grabowskiego – prezesa Zarządu Powiatowego PSL „Wyzwolenie” w Makowie oraz Jana Przedwojewskiego – działacza kółek rolniczych z Rzewnia. Jednak w trakcie kampanii wyborczej Grabowski zrzekł się kandydatury na rzecz Przedwojewskiego, a ten podczas ustalania listy wyborczej nr 3 został wytypowany jako zastępca posła. Kandydatami PSL „Wyzwolenia” w okręgu wyborczym nr 8 zostali: Jan Woźnicki – członek władz naczelnych PSL „Wyzwolenie” i Piotr Koczara – rolnik z powiatu pułtuskiego¹⁵.

W powiecie makowskim pozycja PSL „Wyzwolenie” nie była dosyć silna. Organizowało ono – co prawda – co jakiś czas wiece, ale bez powodzenia. Zauważalny był też nieprzychylny stosunek ludności do głównego działacza „Wyzwolenia” J. Przedwojewskiego, który był wrogo nastawiony do religii i duchowieństwa¹⁶.

Udział ludności województwa warszawskiego w wyborach parlamentarnych 1928 roku był stosunkowo duży i osiągnął na wsi 85,4 proc., a w miastach 81,5

---

¹² Ibidem, k. 161; Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Ministerstwo Spraw Wewnętrznych (dalej: MSW), mf. 25.433, sygn. 863, k. 1.

¹³ A. Więzikowa, *Stronnictwo Chłopskie 1926–1931*, Warszawa 1963, s. 31–32; *Stronnictwo Chłopskie, program, statut, instrukcje*, Warszawa 1927; *Odezwa Klubu Stronnictwa Chłopskiego w sprawie rozłamów w PSL „Wyzwolenie” i założeń programowych Stronnictwa Chłopskiego*, „Gazeta Ludowa” 1926, nr 3, s. 1.

¹⁴ *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu...*, op. cit., s. 401.

¹⁵ K. Sarnowski, *Z działalności ruchu ludowego...*, op. cit., s. 360; AZHRL, K. Sarnowski, *Materiały do monografii ruchu ludowego w powiecie Maków Mazowiecki, cz. III, Pamiętniki Jakuba i Waclawa Grabowskiego*, Maków Mazowiecki 1965, sygn. 0/138, k. 155.

¹⁶ *Odezwa wyborcza Zarządu Głównego PSL „Wyzwolenie”* 1928, nr 4, s. 2–3; APW, UWW, sygn. 24, k. 52, 137.

proc. W powiecie makowskim frekwencja na terenach wiejskich wynosiła 82,2 proc., zaś w miastach 87,8 proc. PSL „Wyzwolenie” zdobyło 12,7 proc., ChD i PSL „Piat” – 5,4 proc., a Stronnictwo Chłopskie – 0,7 proc.¹⁷

Pod koniec lat dwudziestych na mazowieckiej wsi doszło do walki o wpływ między Stronnictwem Chłopskim a PSL „Wyzwolenie”. Działacze Stronnictwa Chłopskiego dla szerzenia propagandy wśród zwolenników „Wyzwolenia” wykorzystywali swój organ prasowy – „Gazetę Chłopską”. Poprzez krytykę rządów sanacyjnych starali się zdobyć popularność wśród biedniejszej ludności wiejskiej¹⁸. We wrześniu 1928 roku w Karniewie zorganizowano zebranie, na którym przemawiał redaktor „Gazety Chłopskiej” – Brochwicz-Lewiński, a następnie rozdano zgromadzonemu ulotki, pt. „Co robił Sejm od kwietnia do czerwca 1928 r.” i „Co robiło w Sejmie Stronnictwo Chłopskie?” Niestety, zainteresowanie ze strony uczestników zebrania było nieduże¹⁹.

Po wyborach parlamentarnych 1928 roku na terenie Mazowsza doszło do ważnych zmian w funkcjonowaniu wielu ugrupowań politycznych. Po porażce w wyborach z areny politycznej wycofało się PSL „Piast”. Zaprzestała też działalności Chrześcijańska Demokracja, która w przyszłych wyborach zdecydowała się popierać kandydatów Stronnictwa Narodowego²⁰.

Natomiast aresztowanie ks. Eugeniusz Okonia, i jego ostateczne wycofanie się z życia politycznego, spowodowało w 1928 roku rozpad wielu terenowych kół Chłopskiego Stronnictwa Radykalnego, a następnie jego likwidację²¹.

W grudniu 1929 roku PSL „Piast”, PSL „Wyzwolenie” i Stronnictwo Chłopskie wraz z NPR, ChD i PPS utworzyły blok stronnictw centralnych zwany potocznie Centrolewem. Głównym celem bloku była wspólna walka w obronie demokracji parlamentarnej. Posłowie i senatorowie Centrolewu żądali ustąpienia „rządów dyktatury Józefa Piłsudskiego” oraz powołania „gabinetu opartego na zaufaniu społeczeństwa”²².

Nie mające możliwości działania na forum parlamentu stronnictwa opozycyjne, zwołały w Krakowie 29 czerwca 1930 roku Kongres Obrony Prawa i Wolności Ludu, który w przyjętej deklaracji żądał usunięcia dyktatury Piłsudskiego i ustąpienia prezydenta Mościckiego oraz zapowiedział opór w razie próby nowego zamachu.

Piłsudski szybko zareagował na uchwały kongresu krakowskiego, stając ponownie 25 sierpnia na czele rządu. Natomiast 30 sierpnia prezydent Ignacy

¹⁷ *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu odbytych w dniu 4 i 11 marca 1928 r.*, Warszawa 1930, „Statystyka Polski”, t. X, s. 3–4, 10–15; J. Borkowski, *Ludowcy w II Rzeczypospolitej*, t. I, Warszawa 1987, s. 213, 244; J. Mazurek, *Kraj a emigracja*, Warszawa 2006, s. 355; J. Gołota, *Ostrołęka. Miasto i powiat w okresie międzywojennym*, Ostrołęka 2000, s. 149–150.

¹⁸ AAN, MSW, sygn. 849, k. 37, 116.

¹⁹ *Ibidem*, sygn. 28, k. 151.

²⁰ H. Majecki, *Obóz Narodowy w okręgu łomżyńskim w latach 1918–1928*, „Studia Łomżyńskie” 1989, t. II, s. 106–107.

²¹ E. Walczak, *Chłopskie Stronnictwo Radykalne 1918–1928*, Warszawa 2001, s. 122–125.

²² S. P. Stęborowski, *Geneza Centrolewu 1928–1929*, Warszawa 1963, s. 387–388; A. Czubiński, *Centrolew. Kształtowanie się i rozwój demokratycznej opozycji antysanacyjnej w Polsce w latach 1926–1930*, Poznań 1963, s. 256–258.

Mościcki rozwiązał parlament i zapowiedział nowe wybory parlamentarne na 16 i 23 listopada 1930 roku²³.

Istotnym momentem dla przebiegu kampanii przedwyborczej i samych wyborów było to, że rozpisanie wyborów nastąpiło zupełnie nieoczekiwanie, w momencie kiedy stronnictwa opozycyjne były do nich zupełnie nieprzygotowane.

9 września 1930 roku powstał blok wyborczy pod nazwą „Związek Obrony Praw i Wolności Ludu” (lista nr 7), do którego weszły: PPS, SCh, PSL „Piast”, PSL „Wyzwolenie” i NPR. Wcześniej z Centrolewu wystąpiła chadecja.

Wybory parlamentarne 1930 roku przebiegały w atmosferze represji i terro-ru. W całym kraju aresztowano około 5 tys. osób, w tym 84 posłów i senatorów.

Podczas kampanii wyborczej partiom opozycyjnym utrudniano odbywanie zebrań i wieców, nasyłając często kontrole z MSW i bojówki, które terroryzowały działaczy opozycyjnych, rozpędzały zgromadzenia oraz demolowały lokale.

Opozycja nie była w stanie przeciwstawić się zwolennikom obozu rządzącego, czego przyczyny należy doszukiwać się w braku spójności działania. Centrolew nie potrafił porozumieć się z mniejszościami narodowymi, natomiast rewolucyjna lewica uważała działaczy centrolewicowych za agentów burżuazji i nie doceniała konieczności wspólnego frontu przeciwko sanacyjnej dyktaturze²⁴.

Rozbicie opozycji, dalsze rozłamy dokonane przez piłsudczyków w „Piaście” i Stronnictwie Chłopskim, unieważnianie list wyborczych opozycji oraz częste fałszerstwa wyborcze, ułatwiły zwycięstwo obozowi sanacji. Podczas wyborów listopadowych 1930 roku na Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem zagłosowało 46,8 proc. wyborców, co dało mu 249 mandatów, czyli 56 proc. głosów w sejmie. Klęskę poniósł Centrolew, zdobywając tylko 82 miejsca (17,7 proc. głosów). Większego sukcesu nie odnotowały też mniejszości narodowe, uzyskując 33 miejsca w sejmie (14,3 proc. głosów), wzmocniła się natomiast endecja, która zdobyła 62 mandaty (12,7 proc. głosów). Słaby wynik osiągnęli także komuniści, którzy zdobyli tylko 4 miejsca w sejmie (2,1 proc. głosów)²⁵.

Na Mazowszu zwycięstwo BBWR w wyborach listopadowych 1930 roku nie było już tak wyraźne, bowiem uzyskał on tylko 32,2 proc. głosów. Przy tym warto podkreślić, że najmniejsze wpływy na terenach wiejskich uzyskał on w powiecie makowskim (11,7 proc.) i pułuskim (16,1 proc.).

W powiecie makowskim największe poparcie uzyskała endecja – 56,4 proc. (w porównaniu z wyborami sejmowymi 1928 roku liczba jej zwolenników zwiększyła się dwukrotnie), zaś na drugim miejscu uplasował się Związek Obrony Praw i Wolności Ludu, zdobywając 28,7 proc. głosów²⁶.

W wyborach do senatu 23 listopada 1930 roku w powiecie makowskim wzięło udział 61,3 proc. osób uprawnionych do głosowania, z czego zdecydowana więk-

²³ Orędzie prezydenta RP z 30 VIII 1930 r. w sprawie rozwiązania Sejmu i Senatu, „Monitor Polski” 31 VIII 1930, nr 200, poz. 284; Zarządzenie prezydenta RP z 30 VIII 1930 r. o wyborach do Sejmu i Senatu, Dziennik Ustaw RP, 1930, nr 61, poz. 492.

²⁴ A. Czubiński, *Centrolew. Kształtowanie się i rozwój...*, op. cit., s. 256–260.

²⁵ *Ibidem*, s. 239–240.

²⁶ L. Hass, *Wpływy ugrupowań politycznych wśród ludności woj. warszawskiego w drugiej połowie lat dwudziestych (w świetle wyborów sejmowych)*, „Rocznik Mazowiecki” 1976, t. VI, s. 152–154.

szość zagłosowała na Listę Narodową (47,7 proc.), BBWR poparło 25 proc. wyborców, a Centrolew – 14,5 proc. Na listy żydowskie zagłosowało ogółem 12,4 proc. mieszkańców powiatu, przy czym 84,1 proc. to mieszkańcy miast, głównie Żydzi²⁷.

Po wyborach parlamentarnych 1930 roku w powiecie makowskim nastąpiło zupełne uspokojenie w ruchu politycznym. W społeczeństwie krytykowano jedynie sprawę brzeską oraz dopatrywano się przyczyn narastania kryzysu gospodarczego w zwycięstwie BBWR w wyborach. Poza tym skupiano się głównie na poszukiwaniu środków w celu poprawy pogarszającej się sytuacji gospodarczej.

W okresie kryzysu gospodarczego coraz częściej dochodziło do strajków robotniczych, w których pracownicy wyrażali niezadowolenie z obniżenia pensji lub nieterminowego wypłacania należności pieniężnych. W powiecie makowskim do strajków takich doszło w folwarkach Wronowo i Łukowo, gm. Karniewo, w tartaku Przysań w Nowej Wsi oraz w Leśnictwie Państwowym Gutowo i Zabiele Wielkie, gm. Sypniewo²⁸.

Porażka ludowców w wyborach parlamentarnych 1930 roku oraz atmosfera w jakich one się odbywały, zainspirowała działaczy ruchu ludowego do podjęcia działań w celu jego zjednoczenia. Idea zjednoczenia miała też coraz więcej zwolenników w powiecie makowskim. W marcu 1930 roku na zebraniu Kółka Rolniczego w Krasnosielcu podjęto rezolucję wzywającą członków „PSL” Piast”, PSL „Wyzwolenie” i Stronnictwa Chłopskiego do utworzenia jednej partii. Zebrani chłopcy byli przekonani, że w ten sposób będą mogli skutecznie przeciwstawić się obozowi prawicy.

Gorącym zwolennikiem zjednoczenia ruchu ludowego był m.in. poseł Piotr Koczara – prezes ZP PSL „Wyzwolenie” powiatu pułtuskiego. Przy jego udziale 18 maja 1930 roku w Makowie Maz. odbył się zjazd powiatowy PSL „Wyzwolenie”, podczas którego szczególną uwagę zwrócono na konieczność wprowadzenia do rad gminnych większej ilości działaczy ludowych i postępowych chłopów. W rezolucji podjętej na zjeździe wezwano też kluby poselskie „Wyzwolenia”, „Piasta” i Stronnictwa Chłopskiego do szybkiego połączenia się.

Zjednoczenie ruchu ludowego dawało chłopom nadzieję na powstanie nowego i silnego Stronnictwa Ludowego, które skutecznie będzie reprezentowało ich interesy²⁹.

7 czerwca 1931 roku w Makowie Maz. odbył się zjazd powiatowy, na którym dokonano połączenia organizacyjnego PSL „Wyzwolenie” i PSL „Piast”³⁰. Powołano 7-osobowy Zarząd Powiatowy, do którego weszło 4 członków „Wyzwolenia”: Waław Grabowski, Antoni Zduniak, Stanisław Hodup, Bronisław Więcek i 3 członków „Piasta”: Bolesław Grądzki, Bolesław Waszkiewicz i Władysław Barczewski. Prezesem został Bolesław Grądzki, sekretarzem Waław Grabow-

²⁷ *Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu z dnia 16 i 23 listopada 1930 r.*, Warszawa 1935, s. 121.

²⁸ APW, UWW, sygn. 63, k. 14; sygn. 81, k. 192; sygn. 84, k. 12; sygn. 85, k. 268, 321; sygn. 98, k. 137, 229.

²⁹ J. Szczepański, *Piotr Koczara – działacz ruchu ludowego ziemi pułtuskiej i Mazowsza (1884–1957)*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego” 2000, nr 31, s. 233; *Wpisani w historię Pułtuska. Słownik biograficzny*, T. Kowalski, J. Młodyński, J. Szczepański, Pułtusk 2001, s. 134–135.

³⁰ Stronnictwo Chłopskie nie występowało.

ski, a skarbnikiem Antoni Zduniak. Jednym z głównych zadań SL w powiecie makowskim był dalszy jego rozwój. Dzięki podjętym działaniom w 1932 roku powstało w powiecie makowskim kilka nowych kół, m.in. w Sielcu, Amelinie, Elżbiecinie i Biernatach³¹.

9 kwietnia 1933 roku w Krasnosielcu odbył się Powiatowy Zjazd Statutowy SL, w którym wzięło udział około 60 delegatów z 13 kół. Sprawozdanie organizacyjne przedstawił Waław Grabowski, a referat organizacyjno-polityczny wygłosił Stanisław Marciniak – instruktor Związku Zawodowego Rolników w Pułtusk. Zarówno w wystąpieniach, jak i w ożywionej dyskusji główną uwagę zwrócono na ukierunkowanie pracy kół, rozwój organizacyjny stronnictwa, obchody święta ludowego, problemy pracy samorządu gminnego oraz metody walki z prawicą. Podczas zjazdu wybrano 15-osobowy zarząd na czele z Waławem Grabowskim jako prezesem³².

W 1933 roku na terenie powiatu makowskiego dało się zauważyć ożywioną działalność Stronnictwa Ludowego. 4 czerwca 1933 roku w Krasnosielcu po raz pierwszy zorganizowano obchody Święta Ludowego, które odbyły się pod hasłem walki o rząd ludowy oraz sprawiedliwość społeczną³³. Pomimo zakazów i apelów miejscowych księży, określających obchody „zjazdem bezbożników”, w manifestacji wzięło udział ponad 2 tys. chłopów³⁴.

Kolejnym ważnym dla ludowców zadaniem było przygotowanie i przeprowadzenie we wrześniu 1933 roku strajku rolnego. Rada Naczelna SL wydała okólnik o zwołaniu strajku rolnego od 25 września do 7 października. Zwrócono się do chłopów, aby w tym czasie zaprzestali sprzedaży produktów rolnych oraz wstrzymali się od wszelkiego rodzaju zakupów w mieście. Pomimo tego, że akcja strajkowa nie objęła wszystkich wsi powiatu makowskiego, to jednak cieszyła się wśród chłopów dużym uznaniem³⁵.

W 1933 roku najważniejszym zadaniem dla Stronnictwa Ludowego było jak najlepsze przygotowanie się do wyborów rad gminnych, które miały odbyć się jesienią tego roku. Ludowcy starali się, aby do rad gminnych wprowadzić jak najbardziej doświadczonych działaczy stronnictwa. Wójtowie natomiast wystawiali do rad kandydatów mocno związanych z BBWR. Władze sanacyjne celowo dosyć długo nie ogłaszały daty wyborów, aby w ten sposób zaskoczyć ludowców. W okresie przedwyborczym organizowano zebrania kół SL, w celu dokonania oceny pracy rad gminnych i wyboru kandydatów na radnych. Nie-

³¹ K. Sarnowski, *Z działalności ruchu ludowego...*, op. cit., s. 365; Z. Hemmerling, *Stronnictwo Ludowe na terenie województwa warszawskiego w latach 1931–1939*, w: *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu*, Warszawa 1975, s. 93–94.

³² Ponadto, do zarządu weszli: Antoni Zduniak i Władysław Bednarewski – wiceprezisi, Bolesław Czujak – skarbnik, Michał Kryszek – sekretarz. Natomiast do Komisji Rewizyjnej wybrano: Stanisława Zduniaka, Władysława Siędę i Bolesława Matyjasika, APW, UWW, sygn. 72, k. 109.

³³ Oryginalny druk plakatu o obchodach Święta Ludowego w Krasnosielcu 4 czerwca 1933 r. znajduje się w zbiorach AZHRL w Warszawie, K. Sarnowski, *Materiały do monografii ruchu ludowego w powiecie Maków Mazowiecki, cz. I, Maków Mazowiecki 1965*, sygn. 0–138/1, k. 48.

³⁴ Idem, *Z dziejów ruchu ludowego...*, op. cit., s. 367.

³⁵ Ibidem; *Materiały źródłowe do historii polskiego ruchu ludowego*, t. III: 1931–1939, zebrali i opracowali J. Borkowski i J. Kowal, Warszawa 1966, s. 114–117.

stety, listy kandydatów zgłaszane przez SL, z reguły były unieważniane, a co gorsza, niektórych aktywnych działaczy stronnictwa na czas kampanii wyborczej bezpodstawnie zamykano w aresztach³⁶. Zdarzenie to, określane mianem skandalu wyborczego, było kilkakrotnie krytykowane na łamach prasy ludowej, m.in. w „Wyzwoleniu”³⁷.

W takich warunkach ludowcom było niezwykle trudno wprowadzić kandydatów do rad gminnych. W efekcie SL poniosło klęskę w wyborach do rad gminnych, wprowadzając do nich tylko 2 przedstawicieli, gdy tymczasem BBWR wprowadził aż 110.³⁸

Po wyborach, na zebraniach kół, podejmowano protesty i rezolucje, kierowane następnie do klubu poselskiego SL, ale nie miało to już jednak wpływu na wynik wyborów. Pomimo porażki w wyborach, podjęto dalsze działania mające na celu rozbudowę organizacji powiatowej. W 1934 roku zawiązano nowe koła: w Płoniawach-Bramurze, Płoniawach-Kolonii, Łęgu, Chodkowie, Jaciążku i Zblisze.

W 1934 roku podczas obchodów Święta Ludowego w Krasnosielcu, w obecności licznej rzeszy chłopów, podjęto rezolucję, w której domagano się: rozwiązania obecnych rad gminnych i przeprowadzenia nowych sprawiedliwych wyborów, amnestii dla więźniów politycznych, obniżenia cen artykułów monopolowych, zmniejszenia ciężarów podatkowych oraz rozwiązania karteli³⁹.

W styczniu 1935 roku na terenie powiatu makowskiego istniało już 17 ogniw terenowych SL z 230 członkami. 9 kół było w gminie Krasnosielc, 6 w gminie Płoniawy i 2 w gminie Sypniewo. Oprócz tego wielu zwolenników stronnictwa znajdowało się w gminach: Karniewo, Szelków i Perzanowo, gdzie w niedługim czasie również powstały nowe koła⁴⁰.

30 czerwca 1935 roku na zjeździe w Krasnosielcu wybrany został Zarząd Powiatowy Stronnictwa Ludowego. W jego skład weszli: Waclaw Grabowski – prezes, Antoni Zduniak i Wincenty Kasprzyk – wiceprezesi, Stanisław Chodkowski – sekretarz, Roman Kryszek – skarbnik oraz członkowie: S. Koziołek, Cz. Wierzbicki, Rybaczyk, F. Szewczak, Cz. Kaczmarczyk, J. Kruszewski, B. Marciniak, Cz. Kukawka. Powiatową Komisję Rewizyjną tworzyli: J. Matuszewski – prezes, A. Bartkiewicz – wiceprezes i A. Jędras – sekretarz⁴¹.

Odejście ze Stronnictwa Ludowego niektórych czołowych działaczy „Wyzwolenia”, m.in. M. Malinowskiego, M. Roga, J. Woźnickiego, J. Smoły, B. Sto-

---

³⁶ Między innymi osadzono w areszcie Waclawa Grabowskiego – ówczesnego prezesa Zarządu Powiatowego SL, przez co pozbawiono go możliwości udziału w głosowaniu, K. Sarnowski, *Z działalności ruchu ludowego...*, op. cit., s. 368.

³⁷ „Wyzwolenie” 1934, nr 3; ibidem 1935, nr 1.

³⁸ Z. Hemmerling, *Stronnictwo Ludowe...*, op. cit., s. 110; APW, UWW, sygn. 72, k. 329. W powiecie makowskim do rad gminnych wybrano ogółem 128 radnych. Oprócz przedstawicieli BBWR i SL do rad gminnych weszło 10 bezpartyjnych i 6 kandydatów Stronnictwa Narodowego.

³⁹ K. Sarnowski, *Z działalności ruchu ludowego...*, op. cit., s. 369–370.

⁴⁰ Ibidem, s. 370; AZHRL, sygn. 0–181/1, k. 220. W gminie Perzanowo nowe komórki organizacyjne powstały w Dąbrówce i Czerwoncu (18 członków), APW, UWW, sygn. 86, k. 47, 277.

⁴¹ Ibidem, K. Sarnowski, *Materiały do monografii ruchu ludowego...*, op. cit. sygn. 0–138/II, k. 17.

larskiego i A. Langiera spowodowało wyraźne osłabienie ruchu ludowego. Nowe kierownictwo stronnictwa odnosiło się z pewną rezerwą do byłych członków „Wyzwolenia”. W nowej sytuacji nie potrafił się też odnaleźć Waław Grabowski, do którego sekretarz generalny SL – Józef Grudziński odczuwał nieuzasadnione uprzedzenia, pomijając go przy wyborach do Rady Naczelnej podczas Kongresu SL⁴². Pomimo to Grabowski nie zmienił orientacji politycznej i do końca był wierny głównym ideom ruchu ludowego. Zaangażował się społecznie w działalność spółdzielczą i w kółkach rolniczych. Dopiero w 1937 roku na zjeździe powiatowym zrezygnował z funkcji prezesa powiatowego SL, pozostając nadal członkiem Zarządu Powiatowego oraz prezesem Gminnego Zarządu w Krasnosielcu. Poza tym dalej działał w Okręgowym Towarzystwie Organizacji i Kółek Rolniczych w Makowie Maz. oraz w spółdzielniach: mleczarskiej, budowlanej i pożyczkowej.

W 1937 roku prezesem Zarządu Powiatowego SL w Makowie Maz. został Stanisław Szkoda, który pełnił tę funkcję do wybuchu drugiej wojny światowej⁴³.

W latach 1936–1938 w powiecie makowskim powstały nowe komórki organizacyjne SL w Obludzinie (18 członków), Podosiu i Jaciążku (po 11 członków)⁴⁴.

W 1939 roku w powiecie makowskim działało już 37 kół SL, do których należało 450 członków. Ogniwa stronnictwa działały na terenie 6 gmin: Krasnosielc, Płoniawy, Karniewo, Sypniewo, Perzanowo i Smrock. Najwięcej kół terenowych było w gminie Krasnosielc – 12 i Płoniawy – 11. W latach 1935–1938 w pracy organizacyjnej SL na czoło wysunęły się koła działające w gminie Płoniawy. To właśnie z inicjatywy tamtejszych działaczy ufundowano w 1937 roku sztandar Zarządu Gminnego SL w Płoniawach. Jego uroczyste przedstawienie nastąpiło 15 sierpnia 1937 roku w Płoniawach, którego dokonał Piotr Koczara. Chorążym sztandaru mianowano Aleksandra Kowalczyka z Podosia⁴⁵.

W 1938 roku dało się zauważyć pewne ożywienie w działalności ogniw terenowych SL, co związane było zapewne ze zbliżającymi się wyborami parlamentarnymi i samorządowymi. Niestety, wprowadzenie przez rząd sanacyjny niedemokratycznej ordynacji wyborczej spowodowało, że ludowcy, tak jak i pozostałe ugrupowania opozycyjne, zbojkotowali wybory.

Podczas wyborów samorządowych wiosną 1939 roku władze sanacyjne w mniejszym stopniu ingerowały w proces ustalania kandydatów na radnych gminnych i sam przebieg wyborów, dzięki czemu w gminach Karniewo, Krasnosielc, Płoniawy, Sypniewo i Smrock udało się wprowadzić do składu rad działaczy

⁴² K. Sarnowski, *Z dziejów ruchu ludowego...*, op. cit. s. 374.

⁴³ Ibidem, s. 374–375; AZHRL, K. Sarnowski, *Monografia ruchu ludowego...*, op. cit., k. 220–221, 439.

⁴⁴ APW, UWW, sygn. 99, k. 64; ibidem, sygn. 102, k. 174; ibidem, sygn. 109, k. 95. Według raportu władz administracyjnych w marcu 1936 r. na obszarze woj. warszawskiego działało 469 kół Stronnictwa Ludowego. W 1936 r. do organizacji tej wstąpiło 8149 nowych członków, najwięcej w powiecie gostyńskim – 3 tys., Z. Hemmerling, *Stronnictwo Ludowe...*, op. cit., s. 125.

⁴⁵ Szerzej vide K. Sarnowski, *Materiały do monografii ruchu ludowego...*, op. cit., s. 237–256; idem, *Dzieje sztandaru Zarządu Gminnego SL w Płoniawach*, „Zielony Sztandar” 1967, nr 66.

Stronnictwa Ludowego, m.in. do Rady Gminnej w Krasnosielcu wybrano Wacława Grabowskiego – prezesa Zarządu Gminnego SL.

Przed wybuchem wojny światowej w 1939 roku w pracy organizacyjnej poszczególnych kół terenowych SL na czoło wysunęły się hasła patriotyczne, przeciwstawiające się żądaniom terytorialnym hitlerowskich Niemiec. 7 maja 1939 roku, w Krasnosielcu, podczas pochodu ulicznego przed pomnikiem Tadeusza Kościuszki Wacław Grabowski w swoim okolicznościowym przemówieniu zapewniał: „Naczelniku! W imieniu chłopów zorganizowanych w kółkach rolniczych i spółdzielczości – melduję Ci, że ziemi, którą kochałeś, o którą walczyłeś i przelałeś krew, nikomu wziąć nie damy!”⁴⁶

W okresie międzywojennym w powiecie makowskim dobrze rozwijał się też ruch ludowy wśród młodzieży wiejskiej (młodowiejski), którego celem było wychowanie jej w duchu patriotyzmu i demokracji oraz podniesieniu poziomu gospodarczego kraju⁴⁷.

Podsumowując, możemy stwierdzić, że ruch ludowy w powiecie makowskim w okresie międzywojennym rozwijał się dobrze. Przed wybuchem drugiej wojny światowej w 1939 roku w powiecie makowskim działało już 37 kół Stronnictwa Ludowego, do których należało 450 członków. Świadczy to o dużym zaangażowaniu ludności chłopskiej powiatu makowskiego w działalność ruchu ludowego.

BIBLIOGRAFIA

Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, mf. 25.433, sygn. 28, 863, 849.

Archiwum Państwowe w Warszawie, Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Makowie Maz., sygn. 25.

Archiwum Państwowe w Warszawie, Urząd Wojewódzki Warszawski, sygn.12, 18, 24, 50, 63,72, 81, 84, 85, 98, 99, 102, 109.

Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Pułtusku, Starostwo Powiatowe w Makowie Mazowieckim w latach 1919–1926, sygn. 3,7.

Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Warszawie, Materiały do monografii ruchu ludowego w powiecie Maków Mazowiecki, cz. I.

Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego w Warszawie, K. Sarnowski, Materiały do monografii ruchu ludowego w powiecie Maków Mazowiecki, cz. III, Pamiętniki Jakuba i Wacława Grabowskiego, sygn. 0/138.

⁴⁶ Cyt. za idem, *Z działalności ruchu ludowego...*, op. cit., s. 376.

⁴⁷ M. Mioduchowska, *Ruch młodzieży wiejskiej na Mazowszu 1905–1928. Geneza i rozwój organizacyjny Związku Młodzieży Wiejskiej*, „Rocznik Mazowiecki” 1984, t. VIII, s. 134; W. Grabowski, *Z Krasnosielca pow. Maków*, „Drużyna” 1918, nr 12, s. 8–9; idem, *Z makowskiego*, „Siew” 1922, nr 7–8, s. 112.

Źródła drukowane

- Borkowski J., Kowal J., 1966.** *Materiały źródłowe do historii polskiego ruchu ludowego*, t. III: 1931–1939, Warszawa.
- Odezwa wyborcza Zarządu Głównego PSL, „Wyzwolenie” 1928, nr 4.*
- Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu odbytych w dniu 4 i 11 marca 1928 r.*, Warszawa 1930, *Statystyka Polski*, t. X.
- Statystyka wyborów do Sejmu i Senatu z dnia 16 i 23 listopada 1930 r.*, Warszawa 1935.
- Orędzie prezydenta RP z 30 VIII 1930 r. w sprawie rozwiązania Sejmu i Senatu*, „*Monitor Polski*” 31 VIII 1930, nr 200, poz. 284.
- Zarządzenie prezydenta RP z 30 VIII 1930 r. o wyborach do Sejmu i Senatu*, *Dziennik Ustaw RP* 1930, nr 61, poz. 492.

Prasa

- Grabowski W. 1918.** *Z Krasnosielca pow. Maków, „Drużyna”*, nr 12.
- Odezwa Klubu Stronnictwa Chłopskiego w sprawie rozłamów w PSL „Wyzwolenie” i założeń programowych Stronnictwa Chłopskiego*, „*Gazeta Ludowa*” 1926, nr 3. „*Wyzwolenie*” 1934, nr 3, 1935, nr 1.

Opracowania

- Borkowski J. 1987.** *Ludowcy w II Rzeczypospolitej*, t. I, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.
- Czubiński A. 1963.** *Centrolew. Kształtowanie się i rozwój demokratycznej opozycji antysanacyjnej w Polsce w latach 1926–1930*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań.
- Dymek B. 1975.** *Ruch ludowy na Mazowszu i Podlasiu w latach 1918–1931*, w: *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu*, pod red. Łuczaka A., Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.
- Dymek B., Syzdek B. 1965.** *Niezależna Partia Chłopska na Mazowszu 1924–1927*, Mazowieckie Towarzystwo Naukowe, Warszawa.
- Gołota J. 2000.** *Ostrołęka. Miasto i powiat w okresie międzywojennym*, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe, Ostrołęka.
- Hass L. 1976.** *Wpływy ugrupowań politycznych wśród ludności woj. warszawskiego w drugiej połowie lat dwudziestych (w świetle wyborów sejmowych)*, „*Rocznik Mazowiecki*”, t. VI, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.
- Hass L. 1972.** *Wpływy ugrupowań politycznych wśród ludności woj. warszawskiego w latach 1919–1922 (w świetle wyborów sejmowych)*, „*Rocznik Mazowiecki*”, t. IV, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.
- Łuczak A. (red.) 1975.** *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.
- Hemmerling Z. 1975.** *Stronnictwo Ludowe na terenie województwa warszawskiego w latach 1931–1939*, w: *Ruch ludowy na Mazowszu, Kurpiach i Podlasiu*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.
- Kowalski T., Młodyński J., Szczepański J. 2001.** *Wpisani w historię Pułtusza. Słownik biograficzny*, Wyższa Szkoła Humanistyczna w Pułtusku, Pułtusk.

- Majecki H. 1989.** *Obóz Narodowy w okręgu łomżyńskim w latach 1918–1928*, „Studia Łomżyńskie”, t. II, Łomżyńskie Towarzystwo Naukowe im. Wagów, Łomża.
- Mazurek J. 2006.** *Kraj a emigracja*, Instytut Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Mioduchowska M. 1984.** *Ruch młodzieży wiejskiej na Mazowszu 1905–1928. Geneza i rozwój organizacyjny Związku Młodzieży Wiejskiej*, „Rocznik Mazowiecki”, t. VIII, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.
- Sarnowski K. 1967.** *Dzieje sztandaru Zarządu Gminnego SL w Płoniawach*, „Zielony Sztandar”, nr 66, Wydawnictwo Ludowe, Warszawa.
- Sarnowski K. 1968.** *Z działalności ruchu ludowego w powiecie Maków Mazowiecki w latach 1918–1939*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego”, nr 10, Zakład Historii Ruchu Ludowego Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, Warszawa.
- Stęborowski S. P. 1963.** *Geneza Centrolewu 1928–1929*, „Książka i Wiedza”, Warszawa.
- Szaflik J. R. 1970.** *Polskie Stronnictwo Ludowe „Piaś” 1926–1931*, Zakład Historii Ruchu Ludowego Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, Warszawa.
- Szczepański J. 2000.** *Piotr Koczara – działacz ruchu ludowego ziemi pułtuskiej i Mazowsza (1884–1957)*, „Roczniki Dziejów Ruchu Ludowego”, nr 31, Zakład Historii Ruchu Ludowego Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, Warszawa.
- Szczepański J. 2010.** *Życie polityczne*, w: *Dzieje Mazowsza lata 1918–1939*, t. IV, pod red. Szczepańskiego J., Akademia Humanistyczna im. A. Gieysztor, Pułtusk.
- Walczak E. 2001.** *Chłopskie Stronnictwo Radykalne 1918–1928*, Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, Warszawa.
- Więzikowa A. 1963.** *Stronnictwo Chłopskie 1926–1931*, Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, Warszawa.

STRESZCZENIE

Ruch ludowy w powiecie makowskim w okresie międzywojennym rozwijał się dobrze. Powiat makowski to powiat rolniczy, w którym mieszkańcom wsi w większości odpowiadał program partii rolniczych: PSL „Piaś”, PSL „Wyzwolenie”, a po zjednoczeniu Stronnictwa Ludowego. Partie te reprezentowały interesy chłopów i walczyły o poprawę życia na wsi. Najbardziej zasłużonymi działaczami ruchu ludowego w powiecie makowskim byli: Jan Ejdys, Waclaw Grabowski i Jan Przedwojewski. Ruch ludowy powiatu makowskiego otrzymywał duże wsparcie ze strony działaczy ludowych powiatu pułtuskiego, m. in. Piotra Koczary. Przed wybuchem drugiej wojny światowej w 1939 roku w powiecie makowskim działało 37 kół Stronnictwa Ludowego, do których należało 450 członków.

Słowa kluczowe: ruch ludowy, wieś, ruch młodowiejski.

SUMMARY

The popular movement in the makowski county during the interwar period was developing quite well. The makowski county is a county in which villagers mostly like the programme of an agricultural parties ex. PSL „Piast”, PSL „Wyzwolenie” and Stronnictwo Ludowe after the union.

Those parties represented the interests of the peasants and were fighting for the improvement of their lives in the village. The most deserved activists of a popular movement in makowski county were: Jan Ejdys, Waław Grabowski and Jan Przedwojewski. The popular movement of a makowski county received a significant support from Piotr Koczara – the greatest activist of pułtowski county. Before the World War II in 1939, in the makowski county acted about 37 parties with over 450 members.

Keywords: a popular movement, village, young people movement.